

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur
Brouwer, J.K.G.

Citation

Brouwer, J. K. G. (2016, June 8). *Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/40120>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/40120>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/40120> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Brouwer, J.K.G.

Title: Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur

Issue Date: 2016-06-08

SLOTBESCHOUWING

In deze studie staan twee onderzoeksvragen centraal. De eerste betreft de vraag naar de kwaliteit van de orgeladviezen uit de jaren dertig van de vorige eeuw en de invloed daarvan op de orgelbouw uit die tijd; de tweede betreft de vraag naar het belang van de dispositieverzameling van Johan van Meurs.

In het kader van de eerste onderzoeksvraag bleek het interessant, een uitspraak van de voorzitter van de invloedrijke Orgelcommissie van de Nederlandse Hervormde Kerk nader onder de loupe te nemen. Deze uitspraak van W.J. Diepeveen uit 1996 luidde als volgt: ‘In de jaren dertig – toen verantwoorde orgeladviezen nauwelijks verkrijgbaar waren – is veel minderwaardige nieuwbouw geleverd. Nog altijd is de kerk opgescheept met honderden onwelluidende, technisch ondermaatse maaksels, waar men nauwelijks nog een kant mee op kan’. Teneinde de vraag na te gaan, of de situatie hiermee correct is beschreven, dan wel of nuancering hier gewenst lijkt, heb ik een onderzoek ingesteld naar Johan van Meurs in diens rol van orgeladviseur, waarbij binnen het kader van deze eerste onderzoeksvraag een groot aantal deelvragen aan de orde is gesteld (zie p. 17) die in de daarop volgende hoofdstukken nader zijn uitgewerkt.

Na een korte biografische tekst heb ik de ontwikkelingen op orgelgebied in de twintigste eeuw beschreven. Over de vier belangrijkste stromingen in die eeuw, Orgelreform, Orgelbewegung, Neobarok en de historiserende richting, bestaan volgens de huidige stand van wetenschap uiteenlopende meningen. In mijn visie betreft het hier geen afgebakende periodes, maar stromingen die deels naast elkaar bestonden (vgl. p. 48, n. 159). Ten aanzien van de Orgelbewegung en de Neobarok kan bovendien het volgende worden opgemerkt.

- Op basis van de disposities kunnen binnen de Orgelbewegung twee stromingen onderscheiden worden: een modernistische en een behoudende. In de modernistische stroming komen registers voor ontleend aan de Renaissance en de vroege Barok. In de behoudende stroming ging men op zoek naar het reguliere registerpalet uit de achttiende en negentiende eeuw.
- Niet alle uitgangspunten van de Neobarok zijn terug te voeren op de barok, waardoor de naamgeving Neobarok dan ook minder op haar plaats lijkt. Juist door de combinatie van een variëteit van uitgangspunten, als het ware de versmelting van stijlelementen uit verschillende perioden en culturen, gelardeerd met eigentijdse elementen, is het naar mijn mening stilistisch gezien zuiverder om eerder te spreken van een eclectisch retro-orgel.

Van Meurs verwierf zijn kennis op orgelgebied door zelfstudie. Hij beschikte over zowel Nederlands- als Duitstalige literatuur op orgelgebied, bezocht veel instrumenten en kon met technische vragen ongetwijfeld terecht bij bevriende orgelmakers in de eigen regio, zoals Jan Doornbos en Hendrik Vegter, maar mogelijk ook bij anderen. Daarnaast breidde hij zijn kennis zowel in de breedte als in de diepte uit door contacten met iedereen die zich met de bestudering van het orgel bezighield, zoals onder meer Arie Bouman, Lambert Ern , Pieter

Fischer, Gustav Fock, Kardien Luijten, Flor Peeters, Teunis Telman, Maarten Albert Vente en Jan Zwart. Het is niet bekend waarom Van Meurs besloot, als orgeladviseur te gaan optreden. Ongetwijfeld was er behoefte aan deskundige begeleiding van orgelwerkzaamheden; daarnaast valt niet uit te sluiten dat hij zelf niet altijd tevreden was met de resultaten die hij zag en hoorde bij restauraties en daarom besloot in zijn zoektocht naar de oude orgelklank zelf het heft in handen te nemen. Omdat hij op dat moment over onvoldoende naamsbekendheid beschikte, was het koud acquireren – het zelf actief benaderen van potentiële klanten – de enige optie.

In de periode voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog was Van Meurs, gezien zijn de grootte van zijn advieswerk, de belangrijkste orgeladviseur in Groningen en Drenthe. Zelfs een grote institutionele instantie als de Nederlandse Kloeken- en Orgelraad had daar maar een beperkte rol. Na de oorlog was de Hervormde Orgelcommissie dominant aanwezig. Het klankideaal dat de Hervormde Orgelcommissie nastreefde, was dat van de Noord-Duitse barok. In ogen van de commissie benaderde de Deense orgelbouw en in het bijzonder de orgelmaker Marcussen dit ideaal het meest en werd daarom ten voorbeeld gesteld aan de Nederlandse. Het is niet eenvoudig een eensluidend oordeel over deze commissie te vellen. Enerzijds is het juist aan deze commissie te danken dat de naoorlogse orgelbouw zich in positieve zin ontwikkelde, anderzijds maakte de commissie zich door de eenzijdige idealisering van een bepaald orgeltype, gepaard gaande met een diepe bewondering voor het werk van de firma Marcussen, vele vijanden, temeer omdat zij de hele negentiende eeuw achteloos terzijde schoof. De commissie werd ‘ontactisch optreden en dictatoriaal uitoefenen van autoriteit’ verweten. De oprichting van deze adviescommissie veroorzaakte nogal wat veranderingen voor de zittende orgeladviseurs als Van Meurs. Binnen de Hervormde kerken, de plek waar vandaan hij tot dusver vrijwel al zijn opdrachten had gekregen, werden kerkvoogdijen na oprichting van deze commissie kerkordelijk gedwongen zaken te doen met haar eigen landelijke orgelcommissie en kwam aan de tot dat moment geldende keuzevrijheid op orgeladviessterrein een einde. Van Meurs’ opdrachtenstroom droogde dan ook snel op.

Van Meurs sprak vaak over ‘de oude orgelklank’. Albert Schweitzers Leitmotiv, de zoektocht naar die oude orgelklank, werd door Van Meurs op lokaal terrein voortgezet. In het kader van dit onderzoek heb ik geprobeerd te achterhalen wat men binnen de Orgelbeweging onder oude orgelklank verstond en wat het beeld was, dat Schweitzer en Van Meurs daarvan hadden. Was er binnen de Orgelbeweging überhaupt sprake van een concreet en gedeeld beeld bij dit begrip? Schweitzers beeld van de oude orgelklank was aan verandering onderhevig, bij Van Meurs constateert men een constanter beeld.

Om een oordeel te kunnen vellen over Van Meurs’ aanpak op het gebied van orgeladvisering, is gekeken naar de aard van zijn inbreng bij de orgels waar hij in ruime zin bij betrokken was. Het spectrum van zijn activiteiten is breed: adviseurschap, beoogd adviseurschap, keuringen, ingebruiknemingen en zelfs eigenhandig herstel omdat er geen andere mogelijkheden meer waren. Uit bewaard gebleven documentatie blijkt hoe intensief hij met zijn opdrachten bezig was. In een enkel geval speelde hij een bemiddelende rol. Op basis van twee uitgangspunten, zijn manier van acquisitie en zijn inspiratiebron, kunnen in Van Meurs’ advieswerk vier fases worden onderscheiden. In de tweede fase, ruwweg de periode 1935-1950, was hij het meest actief als adviseur.

Terug naar Diepeveens uitspraak uit 1996: is bij Van Meurs sprake van ‘verantwoorde adviezen’ of niet? Indien ‘verantwoord’ als synoniem mag worden opgevat van termen als goed doordacht, weldoordacht, goed overwogen, aanvaardbaar, gefundeerd, gemotiveerd en aanverwante synoniemen, is de vraag of het advieswerk van Van Meurs aan dergelijke kwalificaties voldoet, niet zo eenvoudig te beantwoorden. Het antwoord hangt nadrukkelijk samen met de context waarbinnen deze uitspraak is gedaan en daarover is Diepeveen helaas niet helemaal duidelijk. Als hij de reguliere werkzaamheden zoals adviseurs die in de jaren negentig van de vorige eeuw uitvoerden, zonder meer spiegelt aan die van adviseurs in de jaren dertig, dan zal dat inderdaad niet alleen uitvallen in het nadeel van Van Meurs, maar feitelijk van de gehele oude adviseursgeneratie. Dit is naar mijn mening inherent aan de ontwikkelingen binnen het vak en daarmee voortschrijdend inzicht. Het orgeladviseurschap had in de tussenliggende jaren met vallen en opstaan een veel hoger niveau bereikt. Onvoorziene omstandigheden voorbehouden mag men, deze redenering voortzettend, gevoeglijk aannemen dat een vergelijking tussen adviseurswerkzaamheden van pakweg het jaar 2050 met die van nu, wederom in het nadeel van de vroegere tijd zal uitpakken. Omdat Diepeveen zijn uitspraak deed tijdens een jubileumbijeenkomst van de Hervormde Orgelcommissie, is zijn uitspraak wellicht eerder als een *oratio pro domo* te beschouwen.

Mocht Diepeveen met de termen ‘minderwaardig’ en ‘ondermaats’ evenwel bedoelen dat in de jaren dertig stelselmatig adviezen van bedenkelijk niveau werden verstrekt, dan kan ik die visie niet delen, omdat een dergelijke kwalificatie niet van toepassing blijkt op het advieswerk van Van Meurs in fase 2. Diepeveens opvatting is mogelijk ingekleurd door met name de protagonisten van het Neobarokke orgel die de opvattingen van de Orgelbeweging afkeurden. Zonder te willen verzanden in een semantische discussie over de juiste uitleg van het begrip ‘verantwoord’, blijkt uit de analyse van het werk van Van Meurs dat diens adviezen naar de state of the art waren. In Groningen en Drenthe probeerde hij nieuwe stromingen in de orgelbouw te introduceren en implementeren, in de Der Aa-kerk ondernam hij – geheel in lijn met recente ontwikkelingen in Duitsland – een bescheiden poging om gefaseerd tot een Schnitger-rehabilitatie te komen. In het volume van zijn advieswerk was hij in relatie tot regionale collega-adviseurs een veel gevraagd en gewaardeerd deskundige. Hij monitorde de geleverde kwaliteit nauwgezet en zag er niet tegenop om een jarenlange relatie met een orgelmaker te verbreken wanneer een andere orgelmaker een kwalitatief hoogwaardiger product kon leveren. Opmerkelijk is eveneens dat hij in een periode waarin hij als adviseur op een zijspoor was gezet (fase 3), een nieuw vooruitstrevend restauratiemodel ontwikkelde, dat later meer zou worden toegepast. Diepeveens uitspraak gaat dus niet op voor het advieswerk van Van Meurs en nuancering is – op zijn minst – op haar plaats. Of dit mutatis mutandis ook voor collega-adviseurs geldt, zal onderwerp van nader onderzoek moeten zijn.

De tweede onderzoeksvraag betrof Van Meurs’ dispositieverzameling. De bestudering daarvan leverde drie deelvragen op: (1) wat is haar plaats binnen de andere bekende dispositieverzamelingen; (2) hoe stelde hij zijn verzameling samen; (3) is Van Meurs (zoals hij zelf aangaf) op het gebied van verzamelen een volgeling van Marinus H. van ’t Kruijs? Deze deelvragen zijn aan de orde gekomen in Hoofdstuk VII. Hieruit is duidelijk geworden dat het een verzameling van hoge kwaliteit betreft, met een focus op Hervormde kerken in de drie noordelijke provincies, die weliswaar in aanleg overeenkomsten vertoont met de dispositie-

verzameling van Van 't Kruijs, maar waarin Van Meurs qua uitwerking van de gegevens een eigen lijn heeft gevolgd.